

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.014.6:061.2(4)(043.3)

М. А. Бойченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВНЗ

У статті висвітлено особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських вищих навчальних закладах у межах «Проекту культури якості». Схарактеризовано етапи реалізації проекту та напрями діяльності мереж, що об'єднали учасників проекту на кожному з етапів. Проаналізовано підходи до визначення поняття «якість» серед учасників проекту. Визначено, що культура якості складається з двох взаємопов'язаних елементів: культурно-психологічного, який передбачає формування спільних цілей, поглядів, сподівань і готовності до досягнення високої якості освіти, та структурно-управлінського, який фокусується на координації індивідуальних зусиль у процесі забезпечення якості. Розглянуто основні критерії вимірювання рівня розвитку культури якості у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: *якість, культура якості, забезпечення якості освіти, управління якістю освіти, розвиток, вища освіта, вищий навчальний заклад, «Проект культури якості», Європейська асоціація університетів*

Постановка проблеми. В умовах потужних глобалізаційних процесів, швидких змін умов життя, переосмислення ціннісних орієнтирів і стратегій людського буття модернізація освітньої системи виступає провідним чинником соціально-культурного відтворення успішної життєдіяльності людини. У цьому контексті формування культури якості вищої освіти є одним із шляхів актуального реагування на виклики часу. Зважаючи на той факт, що наша держава шукає оптимальні шляхи входження в загальноцивілізаційний, зокрема, освітній, рух зі збереженням і примноженням своїх кращих національних здобутків, доцільним бачиться вивчення й творче використання прогресивних концептуальних ідей досвіду європейських ВНЗ у цьому напрямі.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти проблеми якості освіти висвітлено в наукових розвідках таких вітчизняних та російських науковців, як Л. Громова, Ю. Захаров, Ю. Зіньковський, І. Ільїнський, С. Ільєнкова, О. Ковальчук, А. Сбруєва, Н. Селезнева, В. Шадриков (якість освіти); Н. Нікітіна, Н. Тереньєва, Г. Шапорєнкова (управління якістю освіти); В. Білокопитов, А. Загородній, К. Корсак, С. Ніколаєнко, Г. Степенко, С. Шевченко (забезпечення якості освіти); (І. Анненкова, Г. Єльнікова, О. Майоров, Н. Максимчук, З. Рябова (моніторинг якості вищої освіти) тощо.

Значний інтерес становлять роботи зарубіжних науковців з проблеми забезпечення якості вищої освіти, зокрема Б. Андреа, С. Ахоли, Д. Вестерхайджена, П. Уільямса, Л. Харві, Н. Харріса, У. Тайхлера, П. Якобссона та ін.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку культури якості вищої освіти в європейських ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Одним з пріоритетів Болонського процесу є забезпечення якості в сфері вищої освіти. Незважаючи на той факт, що забезпечення якості вищої освіти завжди було невід'ємною складовою діяльності великих європейських університетів, що мають давні традиції, донедавна не існувало формальної системи забезпечення якості вищої освіти. Погоджуючись із думкою словенської дослідниці В. Домович зазначимо, що становлення системи забезпечення якості вищої освіти в Європі відбувалося в два етапи. Характеристикою першого етапу (1990–2000 рр.) стало створення агенцій із забезпечення якості, що мали за мету моніторинг та стандартизацію національних процедур забезпечення якості вищої освіти та уособлювали підхід до управління якістю «згори-вниз». Протягом другого етапу (2000–2010 рр.) відбулася зміна вектору в управлінні якістю освіти в напрямку «знизу-вгору» [1]. Зазначений підхід передбачав перетворення якості вищої освіти на спільну цінність і колективну відповідальність усіх учасників освітнього процесу, включаючи учнів і адміністрацію. Знаковою подією на цьому етапі стала розробка Європейською асоціацією університетів у 2002 році «Проекту культури якості» (Quality Culture Project), у якому взяли участь понад триста ВНЗ із 40 країн.

Реалізація даного проекту відбувалася в три етапи й передбачала розв'язання низки завдань, зокрема:

- підвищення обізнаності щодо необхідності розробки інституційної культури якості та запровадження системи внутрішнього управління якістю;
- забезпечення обміну позитивним досвідом;
- допомога ВНЗ у розробленні ефективних зовнішніх процедур забезпечення якості вищої освіти [4].

На кожному етапі Керівний комітет об'єднував учасників проекту в шість мереж, сфокусованих на вдосконаленні діяльності ВНЗ у певному напрямі. На першому етапі (2003–2004 рр.) такими напрямками було визначено: 1) Управління дослідженнями; 2) Викладання і навчання; 3) Підтримка студентів; 4) Реалізація принципів Болонського процесу; 5) Організація співпраці; 6) Комунікаційні потоки та управлінські структури.

На другому етапі (2004–2005 рр.) передбачалися такі напрями роботи мереж, як: 1) Управління дослідженнями та управління професійним розвитком педагогічного персоналу; 2) Підтримка студентів; 3) Реалізація принципів Болонського процесу; 4) Викладання і навчання; 5) Налагодження партнерства між ВНЗ. Протягом третього етапу (2005–2006 рр.) пріоритетними напрямками було обрано: 1) Дослідницька стратегія та зв'язок з виробництвом; 2) Лідерство; 3) Реалізація принципів Болонського процесу; 4) Викладання і навчання: впровадження результатів навчання; 5) Жінки в університетах: дослідження, викладання і лідерство; 6) Спільні ступені [4].

У межах проекту передбачалися зустрічі членів Керівного комітету з представниками ВНЗ (по одному з кожного закладу), які відповідали за реалізацію зазначеного проекту на місцях та координували діяльність мережі, до складу якої входили. Керівний комітет здійснював загальне керівництво проектом за рекомендаціями, розробленими Секретаріатом Європейської асоціації університетів, та здійснював моніторинг процесу реалізації проекту. Показовим є той факт, що в рекомендаціях не було представлено дефініції ключового поняття «якість», що давало змогу кожному учаснику запропонувати власне визначення даного поняття з урахуванням напрямку роботи мережі. На рис. 1 подано найбільш поширені серед учасників проекту визначення поняття «якість».

Рис. 1. Визначення поняття якість, сформульовані учасниками «Проекту культури якості» [4]

Слід підкреслити, що незважаючи на велику кількість визначень даного поняття, всі вони зводяться до двох підходів: 1) процесоорієнтованого та 2) результатоорієнтованого. Останній асоціюється з такими визначеннями

поняття «якість», як високі досягнення, задоволення потреб споживачів освітніх послуг, ефективність тощо.

За визначенням Ради з якості вищої освіти (Higher Education Quality Council – HEQC) ефективна система якості вищої освіти являє собою таку, що:

- передбачає чіткий розподіл ролей, обов'язків та відповідальності учасників освітнього процесу;
- надає можливість досягти інституційних цілей;
- забезпечує публічність процесу прийняття рішень;
- не має індивідуальної заангажованості;
- діє протягом тривалого часу;
- залучає весь персонал ВНЗ;
- має чітко визначені стандарти;
- спрямована на постійне вдосконалення [3].

Незаперечним є факт, що забезпечення належного функціонування ефективної системи якості вищої освіти передбачає розвиток культури якості, що характеризується:

- відкритим та активним визнанням якості на всіх рівнях;
- визнанням необхідності внутрішньої оцінки діяльності ВНЗ;
- чіткістю регуляторних механізмів, ясністю і прозорістю процедур із забезпечення якості;
- широкими можливостями щодо здійснення контролю якості;
- наявністю зворотного зв'язку;
- поширенням прогресивного досвіду із забезпечення якості;
- швидкістю та адекватністю прийняття управлінських рішень з метою розв'язання проблем, що супроводжуються наданням відповідної інформації [3].

На думку учасників проекту, культура якості складається з двох взаємопов'язаних елементів: культурно-психологічного, який передбачає формування спільних цілей, поглядів, сподівань і готовності до досягнення високої якості освіти, та структурно-управлінського, який фокусується на координації індивідуальних зусиль у процесі забезпечення якості. Показниками сформованості культури якості у ВНЗ виступають високий рівень автономії та визнання з боку зовнішніх агенцій із забезпечення якості освіти [4].

Наголосимо, що вимірювання рівня розвитку культури якості у ВНЗ виявляється досить складним, адже вищий навчальний заклад, як і будь-яка інша організація, характеризується невизначеністю і складністю індивідуальних цілей, цінностей, сподівань тощо. Основними критеріями

вимірювання рівня розвитку культури якості у ВНЗ, за визначенням професора А. Рауфа, є:

- *місія*, що становить бачення, місію, статус, стратегію ВНЗ;
- *студентські контингенти*, що охоплює такі складові, як критерії відбору при вступі до навчального закладу, підготовка навчальних курсів, прогрес у навчальних досягненнях, працевлаштування і підтримка, студентські послуги;
- *якість навчальних програм*, що оцінюється за такими показниками, як дизайн програми, зміст програми, методика викладання за програмою, оцінювання навчальних досягнень студентів, оцінка програми та конкурентоспроможність програми в порівнянні з подібними програмами інших ВНЗ;
- *розвиток особистості*, що передбачає оволодіння знаннями, вироблення вмінь і навичок, необхідних студентам у майбутньому, а також отримання задоволення від процесу навчання;
- *внесок у суспільство*, що включає соціально-економічні перетворення на місцевому та національному рівні, позанавчальну діяльність, освітні послуги, внесок у розвиток ВНЗ;
- *наукові дослідження та інноваційний розвиток*, що мають охоплювати весь педагогічний персонал ВНЗ;
- *педагогічний штат*, що відповідає місії ВНЗ та оцінюється за такими показниками, як розмір та персональний склад, організаційна стратегія та кадровий менеджмент, професійна підготовка та розвиток;
- *матеріально-технічні ресурси*, що охоплюють фінансові ресурси та матеріально-технічну базу (особлива увага звертається на наявність лабораторій, бібліотек, необхідного обладнання, в тому числі комп'ютерного, а також доступу до мережі Інтернет);
- *зв'язок із виробництвом/роботодавцями*, що передбачає перегляд навчальних програм і їх пристосування до потреб виробництва/ринку праці, а також розвиток вищого навчального закладу в цілому з метою підвищення ефективності партнерства;
- *зв'язок з іншими ВНЗ*, при цьому оцінюється як наявність зв'язків, так і їх ефективність [2].

Наголосимо, що розвиток культури якості в європейських ВНЗ – учасниках «Проекту культури якості» передбачав також і розроблення критеріїв оцінювання рівня розвитку культури якості у ВНЗ. Однак, на відміну від представлених вище критеріїв, учасники проекту фокусували увагу на процесі запровадження культури якості, ефективність якого оцінювалася за наступними показниками.

1. *Стратегія* (сутність стратегії, процес розроблення стратегії та формулювання цілей довготривалої стратегії).

2. *Організаційні структури з управління якістю у вищому навчальному закладі* (типи структур, ступінь централізації, внутрішня комунікація). Розробники проекту наголошували на необхідності введення додаткових структурних одиниць з управління якістю в адміністрацію ВНЗ. У цьому контексті постало питання щодо кваліфікації персоналу з управління якістю. Частина учасників проекту, особливо на початковому етапі, наголошували на необхідності прийняття на роботу «професіоналів з управління якістю», у той час як інші доводили доцільність призначення на посади педагогічних працівників, які знають процес «зсередини». Висловлювалася також думка щодо ротації педагогічних працівників і спеціалістів з управління якістю. Прикладом зазначеної структури може слугувати Офіс з оцінювання якості (Quality Assessment Office) університету м. Леон (Іспанія), основними функціями якого стали: надання інформаційної підтримки учасникам процесу забезпечення якості освіти у ВНЗ; координація та технічна підтримка в розробленні, публікації та перевірці звітів; удосконалення процесу оцінювання якості освіти на основі отриманих даних.

3. *Внутрішня оцінка культури якості й зворотній зв'язок.*

4. *Лідерство.* Особливу роль у формуванні культури якості у ВНЗ мали відігравати лідери з управління якістю, основними функціями яких визначено: участь у розробці стратегії ВНЗ; ознайомлення педагогічного персоналу зі стратегією ВНЗ; інтеграція всіх працівників у процесі прийняття рішень та розподіл ролей і відповідальності між ними; моніторинг якості освіти у ВНЗ.

5. *Адміністрація і педагогічний персонал.* Особливу увагу учасників проекту привернули такі питання, як процедури прийняття на роботу, професійний розвиток, мотивація.

6. *Студенти.* Учасники проекту наголошували на необхідності участі студентів у процесі формування культури якості, насамперед, через оцінювання діяльності викладачів, а також участь у процесі прийняття рішень.

7. *Зовнішні стейкхолдери.*

8. *Система збору й аналізу інформації* [4].

Слід зазначити, що результати проекту були досить різноманітними в залежності від цілей, які ставили перед собою учасники проекту, зокрема, підвищення рівня усвідомлення необхідності розвитку культури якості серед усіх членів колективу ВНЗ, розробка стратегії забезпечення якості

освіти, запровадження системи внутрішньої або зовнішньої оцінки якості, підвищення якості викладання, наукових досліджень і навчальних програм. Більшість інституцій звітували про позитивні зрушення в процесі запровадження культури якості, проте основною проблемою стало формування готовності педагогічного персоналу й адміністрації до змін у процесі забезпечення якості вищої освіти в навчальному закладі та мінімізація опору змінам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток культури якості є складним багатовимірним процесом, який охоплює весь колектив навчального закладу й передбачає формування спільних цілей, поглядів, сподівань і готовності до досягнення високої якості освіти. «Проект культури якості» показав, що ВНЗ з високим рівнем автономії більш здатні до формування ефективної внутрішньої культури якості, в той час як інституції з низьким рівнем автономії продемонстрували низьку готовність до змін. Успішний розвиток культури якості у ВНЗ передбачає активність усіх учасників процесу прийняття рішень, зокрема, адміністрації навчального закладу, педагогічних працівників, лідерів з управління якістю, студентів, а також зовнішніх стейкхолдерів.

У подальшому доцільним бачиться визначення можливостей використання позитивного досвіду європейських ВНЗ щодо розвитку культури якості вищої освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Domović V. Developing a quality culture in initial teacher education in Croatia / V. Domović, V. V. Vidović // Advancing quality cultures for teacher education in Europe : tensions and opportunities / ed. by B. Hudson, P. Zgaga, B. Åstrand. – Umeå, 2010. – P. 105–121.
2. Higher Education Commission. Self assessment manual [Electronic resource] / prep. by prof. dr. A. Raouf. – 2006. – URL : <http://www.hec.gov.pk/InsideHEC/Divisions/QALI/QualityAssuranceAgency>
3. Higher Education Quality Council. Learning from audit. – London, 1994. – 28 p.
4. Quality culture in European universities : a bottom-up approach : report / European University Association. – Brussels, 2006. – 42 p.

РЕЗЮМЕ

Бойченко М. А. Особенности развития культуры качества высшего образования в европейских вузах.

В статье отражены особенности развития культуры качества высшего образования в европейских высших учебных заведениях в рамках «Проекта культуры качества». Охарактеризованы этапы реализации проекта и направления деятельности сетей, объединивших участников проекта на каждом из этапов. Проанализированы подходы к определению понятия «качество» среди участников проекта. Определено, что культура качества состоит из двух взаимосвязанных элементов: культурно-психологического, который предполагает формирование общих

целей, взглядов, ожиданий и готовности к достижению высокого качества образования, и структурно-управленческого, который фокусируется на координации индивидуальных усилий в процессе обеспечения качества. Рассмотрены основные критерии измерения уровня развития культуры качества в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: качество, культура качества, обеспечение качества образования, управление качеством образования, развитие, высшее образование, высшее учебное заведение, «Проект культуры качества», Европейская ассоциация университетов.

SUMMARY

Boichenko M. The peculiarities of higher education quality culture development in the European higher education institutions.

The article describes the peculiarities of higher education quality culture development in European universities and other higher education institutions, in the framework of the «Quality culture project». The stages of realization of the project and the directions of the activities of the networks, that had united the participants of the project at every stage are characterized. The approaches to the definition of the concept «quality» among the participants of the project are analyzed. It is determined that the quality culture consists of two interlinked components: cultural-psychological, which involves formation of shared values, beliefs, expectations and commitment towards high quality of education, and structural-managerial that focuses on the coordination of individual efforts in the quality assurance process. It is proved that an effective higher education quality system is a clear distribution of roles and responsibilities of all participants of the educational process; provides an opportunity to achieve institutional aims and objectives; ensures publicity of the decision-making process; is free from individual bias; is valid for a long time; involves all the staff of the university; has a clearly defined standards; aims at continuous improvement. It is considered that quality culture is characterized by open and active commitment to quality at all levels; willingness to engage in self-evaluation; clarity of regulatory mechanisms, clarity and transparency of quality assurance procedures; explicit responsibilities for quality control and quality assurance; the presence of a feedback; clear commitment to identifying and disseminating good practice; speed and adequacy of managerial decisions with the purpose of solving problems, which are accompanied by the provision of appropriate information. The main criteria for measuring the level of development of quality culture in higher education institutions are considered. They include mission, students, quality of programs, personal development, contributions to the society, research and development, faculty, interaction with employers / industry and physical resources. It is noted that project results were very different depending on the goals, set before the project participants, in particular, to increase awareness of the need for development of a quality culture among all members of the university, development of a strategy for quality of education, introducing a system of internal or external quality assessment, improvement of the quality of teaching, research and training. The majority of institutions had reported about positive changes in the process of implementation of a quality culture, the underlying problem was the formation of readiness of the pedagogical staff and administration to the changes in the process of quality assurance in higher education institution and minimize resistance to change.

Key words: quality, quality culture, education quality assurance, education quality management, development, higher education, higher education institution, «Quality culture project», European University Association.